

Székely Ábrahám, az első török könyvnyomdász *Rákóczi fejedelem tolmácsa is volt*

A magyarok, a magyarság nyomait kutatva sok érdekességgel találkozhat az ember Törökország szerte. A két nép története ezernyi apróbb-nagyobb szállal kötődik egymáshoz. Ezek kibogozgatását némileg megnehezíti, hogy jó néhány évtizede még más betűkészletet használtak erre felé és csak a két világháború közötti időszakban tértek át a latin betűs abc-re. A régi írásjeleket, a megfakult könyvek lapjain rejtőző sorokat ma már csak kevesek tudják olvasni, megérteni. Azok a szerencsések, akik viszont rendelkeznek ezzel a tudással, sok új ismerettel gazdagodhatnak és gazdagíthatnak másokat is.

Épp ilyen régi írásokat szemlélgettem egy napon, az isztambuli nagy bazár, a Kapali Csarszi (Kapali Çarşı) melletti könyvpiacon (Sahaflar), amikor a kötetből felnézve, furcsa kis szobor tűnt fel előttem. A könyvesbódékkal, könyves sátrakkal körülvett kis téren egy turbános fej, szakállas arc meredt rám. Szívem rögtön nagyokat dobbant, amikor elolvastam a feliratot a mellszobor talapzatán. Az emlékmű ugyanis nem más, mint az első törökországi nyomda megalapítóját, az erdélyi, székelyföldi születésű *Ibrahim* (magyarul Ábrahám) *Müteferrikát* (ابراهيم متفرقه) ábrázolta.

Hogy ki is volt ez a székely legény, aki életének nagy része, itt Törökországban könyvek készítésével telt el? A mai Magyarországon valószínűleg csak kevesen tudják. Pedig megérdemelné ez az ember, hogy neve a lexikonokba, sőt a tankönyvekbe is bekerüljön és ott kiemelt helyen szerepeljen. *Ibrahim Müteferrika* olyan kiváló magyar férfiú volt, aki hazájától távol kerülve nagy hírnevet, megbecsülést szerzett munkásságával a magyar nemzetnek. Szakemberek szerint a 18. században nyomtatott könyveinek mai értéke vetekszik az ugyanolyan súlyú arany árával.

Az általa alapított isztambuli nyomdából közel kétévi kemény előkészületi munka után, 1729 elején kerültek ki az első, saját maga által „gyártott” kötetek. Az első mű egy arab-török szótár volt, amit hamarosan több más

sikeres kiadvány is követett. *Ibrahim Müteferrika* nemcsak az arab betűs oszmán-török nyelvű könyvnyomtatás megalapítója volt, hanem az első jól képzett törökországi tipográfus is, hiszen megtanulta és munkája során sikerrel alkalmazta a fa- és a rézmetszés tudományát is. Ezt főleg azok tudják értékelni, akik kezükben tartottak már hasonló, ám (valószínűleg) sokkal könnyebben készült, régi latin betűs föliánsokat.

A fennmaradt írásos emlékekből úgy tudjuk, hogy a kis Ábrahám 1674-ben született valahol Székelyföldön, majd onnan a korabeli magyar kultúra erdélyi központjába, Kolozsvárra került. Sem eredeti magyar nevét, sem azt, hogy kik voltak a szülei, nem tudjuk. És az sem egyértelműen tisztázott, hogy kálvinista, vagy protestáns teológushallgató volt. Az viszont tény, hogy vallásilag képzett fiatalember volt, és miután részt vett a *Thököly Imre* féle felkelésben, Törökországba

emigrált, ahol áttért az iszlám hitre. Több európai nyelven is beszélt és csakhamar megtanult törökül is. Így 1716-ban már hivatalos személyként tolmácsolt az akkori Nándorfehérváron (a mai Belgrádban), a nagy számban ott gyülekező, és a császári megtorlás elől menekülő, kurucok számára. Később, amikor *II. Rákóczi Ferenc* társaival emigránsként Törökországba érkezett *Ibrahim Müteferrika* már, mint hivatalos tolmács segítette bujdosó honfitársait. Tulajdonképpen a diplomáciai szolgálat területén elért sikerei tették lehetővé, hogy a nyomdász

mesterséggel is megpróbálkozzon. 1718-ban részt vett a pozsareváci békekötés tárgyalásain, majd 1720-1721-ben az akkori szultán, III. Ahmed diplomáciai küldöttségének tagjaként hosszabb időt töltött Franciaországban. Onnan hazatérve *Szaid Mehmeddel* közösen hívták fel az uralkodó figyelmét, hogy az Oszmán Birodalomban is időszerű lenne egy olyan nyomda létrehozása, ahol a különféle tudományos műveket nagy példányszámban lehetne előállítani.

Az elképzelés megvalósítása nem ment simán, és később is voltak nehézségek a nyomda működtetése során. Így például saját maguknak kellett még a könyvek készítéséhez szükséges papírt is előállítaniuk. Amikor 1730-ban felkelés tört ki, és a szultánt is száműzték, a zavargások idejére be kellett szüntetni a nyomda működtetését. A korabeli feljegyzések szerint 1735 és 1740 között *Ibrahim Müteferrika* ismét csak kénytelen volt a szultáni udvarban szolgálatot vállalni. Igaz, akkor már – az ugyancsak Ibrahim nevű – fia helyettesítette őt a nyomdában.

A messziről indult nagy tudású mestert, akit kortársai munkája elismeréseként egyszerűen csak *baszmadzsinak* (nyomdásznak) neveztek, 1745-ben hirtelen ragadta el a halál. Élete utolsó éveiben még egy többnyelvű szótárhoz gyűjtött szócikkeket, de ezt a munkáját már nem tudta befejezni. Az általa alapított nyomdában fia dolgozott még néhány évig, de egy idő után – valamikor 1747 körül – be kellett fejeznie tevékenységét.

Ibrahim Müteferrika könyvnyomdájában többnyire a saját maga által írott vagy fordított, saját kezűleg nyomtatott és saját maga által metszett képekkel készültek a könyvek. 1729 és 1745 között tizenhét mű, huszonhárom kötetben, tizenkétezeröttszáz oldalnyi terjedelemben földrajzi, csillagászati térképek, atlaszok, természettudományos, hadászati, nyelvtani és egyéb tudományos kiadványok láttak napvilágot az ő keze nyomán.

A kezdetben ezer-ezeröttszáz, majd később ötszáz körüli példányban megjelenő művek ma már rendkívül jelentős könyvészeti ritkaságnak számítanak. Az egyetemes művelődéstörténet, mint török ősnymtatványokat tartja számon őket. Ugyanakkor a magyar nyomdászok is büszkék lehetnek, lehetnének erre a teljesítményre, hiszen, aki létrehozta ezeket a mára már igen értékesnek számító köteteket, az magyar származású ember, illetve nyomdász volt.

Új hazájában, ahol hamvai nyugszanak, nem is feledkeztek meg róla. A törökországi könyvnyomtatás kétszázötvenedik évfordulójára rendezett tanácskozás például az ő méltatásával kezdődött. Munkái illetve egy másik egészalakos szobra, ma

is megtekinthető az isztambuli Nyomdatörténeti Múzeumban, egy harmadik szobra pedig a fővárosban, Ankarában, a kormányzósági negyed egyik parkjában lett felállítva. *Ibrahim Müteferrika* emlékét őrzi az a török és angol nyelvű tábla is, amely az egykori szultáni palotához közel, az Ishak pasa utcában lévő nyomda falán, a bejárat mellett olvasható. Ezen kívül Isztambulban – a Fatih városrészben – egy szép hosszú utca is viseli az első törökországi könyvnyomdász, a magyar származású nyomdaalapító nevét.

A mai Törökországban megszámlálhatatlanul sok napi-, hetilap és folyóirat, valamint a több millió példányban megjelenő szebbnél szebb kötetek, és a nyomdák sokasága jelzi, hogy az egykor elvetett mag, jó talajba hullott. Akárcsak Magyarországon itt Törökországban is van évenként (a sok kisebb mellett) egy-egy nagy könyvszemle, könyvvásár. A 2006-os esztendő isztambuli könyvbemutatóján például Lázár István Veszta szűz című regényének, törökül „Vesta Rahibesi” címmel megjelent fordítását is kézbe vehették az olvasók. 2009-ben Jókai Mór „Kanlı Lâle” (magyarul eredetileg Fehér rózsza címmel megjelent) kötetét vásároltuk meg. De ismert itt, a több kiadásban „Kaz Çobanı Matyi” címmel megjelent Fazekas Mihály által írt, Ludas Matyi is.

© FERENCI D. EBUBEKIR*

Isztambul

Törökország

demirPress
İstanbul

A képek jegyzéke:

1. Kép: Ibrahim Müteferrika szobra az isztambuli könyvbazárban.
2. Kép: Egy Ibrahim Müteferrika nyomdájából kikerült könyv lapjai.
3. Kép: Utcanévtábla az isztambuli Fatih városrészben.
4. Kép: A magyar származású törökországi nyomdász munka közben. (Az isztambuli Nyomdatörténeti Múzeumban kiállított eredeti festményről készült felvétel.)

* A SZERZŐ TÖRÖKORSZÁGBAN ÉLŐ MAGYARSÁG-KUTATÓ